چۆن، لەهجەی موکریانیی بەسەر لەهجەی سلێمانییدا، سەپێنرا؟… کامیار سابیر

لە زمانناسییدا، پرەنسیپێکی زمانیی(لغوي) گشتگیر هەیە کە “هیچ زمان و دایەلێکتێک لەوی تر باشتر یان خراپتر نییە”، هاوکات، پرەنسیپێکی زمانەوانیی تر هەیە کە لەهجەکان لە نێوان، زاراوەی باڵا و نزمدا پۆلێن ئەکات و ئەمە شتێکی زۆر ئاساییە و نابێ دەی خەڵکی هیچ ناوچەیەک ئازار بدات و خەفەتی عەشایەریانەی بە نان و پیوازی(پیاز) موکریانەوە، پێوە بخورێت. لەرێشەوە، زمان و زاراوەی زاڵ، دێنە کایەوە، ئەمەش پێوەندیی بە پرۆسەێکی سیاسیی-کۆمەڵایەتیی-کولتووریی- زمانیی و مێژووییەوە هەیە. گەلی کورد، چییتر خاوەنی یەک زمانی یەکگرتوو و گشتگییر نییە، بەڵکو زۆربەی ئەوانەی دە ساڵ لەمەوبەر پێمانئەگوتن زاراوە کوردییەکان(کرمانجیی سەروو، ناوەڕاست، خواروو، هەورامیی، زازاکیی…تاد)، ئێستا زۆربەیان (تەنیا ناوەڕاست و خواروو، زۆر بە باشیی تێکەڵبوونە) بەرەو قۆناغی ستاندەربوون ئەچن و هیچ هێزێکی سیاسیی و نوخبەیەکی ئەکادیمیی و رۆشنبییریی، ناتوانن پێشیان پێبگرن و هەر لەهجەیەک لە جیۆگرافیا سیاسییەکەی خۆیدا، بەرەو قۆناغی ستاندەربوون ئەڕوات.

ئەمەش ئەو حەقیقەتە زمانیی و سیاسییە بەیان ئەکات کە گەلی کورد(بووینە بە گەلانی کورد)، وەکو گەلانی تورک- باکگراوند و فارس باکگراوند(یان دروستتر زمانە ئێرانییەکان، بە کوردییشەوە) بەرەو کۆمەڵێ زمانی جیاواز و سەربەخۆ، ئەڕۆن و گەڕانەوەیان بۆ نییە. ئەکرا سەردەمانێک لە کوردستانی عێراقدا، زمانێکی ستاندەرد و ئۆفیشەڵی نووسیین، جێکەوت بکرێ، بەڵام بەهۆی حەنیینی ئایدۆلۆژیای زمانیی و زاڵبوونی مێنتاڵیتیی ناوچەگەریی و بەرژەوەندیی حیزبیی و بنەماڵییەوە، هەروەها بەهۆی نەبوونی نوخبەیەکی زمانەوانیی کە بەرچاوەگێڕی سیاسییە فاشیلەکانی شاخ نەبووبن، دەسەڵاتی کوردیی بە گشتیی و پارتیی(قۆرغکاری دەسەڵاتی کوردیی) بە تایبەتیی، ئەمەیان نەکرد و هیچ گرووپ و نوخبە و سیاسیی و حیزبێکیش نەیانتوانیی، فشار بە پارتیی بهێنن کە ئەو بڕیارە سیاسییە- زمانییە، بە دۆخی کوردستانی عێراق، بدات.

ئ□تن□نیمی(ناوی نەژادیی- Ethnonym) تورکیی و زمانیی بۆ گەلانی تورک باکگراوند(تورک، تورکمان، ئاذەریی، ئۆزبەکیی، قیرقزیی، تەتەریی، ئۆغوریی، سالاریی، کازاخیی، یاقوتیی…سەری هار و مار ئەگرێتەوە)، وێڕای نزیکایەتیی زۆریان لەگەڵ زمانەکانی گرووپی مەنگۆلییەکان، هەموویان، سەرومڕ زمانی جودا و سەربەخۆن. هاوکات دۆخی زمانە لەیەک نزیکەکان کە نزیکی زمانەکانی گەلانی کورد باکگراوند(واقیعی سیاسیی وا ئەڵێت)، بن، زمانی گەلانی فارس باکگراوندە (فارسیی ئێران، دەریی ئەفغانستان، طاجیکیی طاجیکستان و”تات Tat “ی روسیا و ئاذەربایجان، یان دروستتر بگوترێ لە داغستان….تاد)، هەموویان سەربەخۆن و بە زمانی ستاندەردی جودا جێکەوت بوونە. وێڕای ئەوەی نووسیین و ئاخافتنیان زۆر زۆر نزیکن، هەندێجار وەکو زاراوەی سلێمانیی و هەولێر، یان وەکو زاراوەی سنە و سەقز، لێکەوە نزیکن، بەڵام بە تەواویی بوونە بە زمانی ستاندەرد و جودا و بەناوی جودایشەوە، ناسراون. بە واتایەکی تر، سەردەمێک ئەکرا زمانێکی ستاندەردی نووسیین لای کەم لە پارچەیەکی کوردستاندا(کوردستانی عێراق)، لە رێگەی بڕیاری سیاسییەوە و بە توێشووی ئەکادیمیایەکی زمانیی، جێکەوت بکرایە، بەڵام بە قەولی فارسیی ئەو سەردەمە “گوزەشت”. هەر ئێستا، ئەوەی لە رێگەی ئ□تنیکییەوە بە کورد ناسراوە، زمانی کرمانجیی، سۆرانیی(چەمکی سۆرانیی، بە رەشۆکیی و بە هەڵە جێکەوت بووە کە کرمانجیی ناوەڕاست و تا رادەیەکیش خواروو، ئەگرێتەوە)، هەورامیی و زازاکیی، بە تەواویی پر□س□ی ستاندەربوونی خۆیان جێکەوت کردووە و هەر هەوڵێکیش بۆ چێکردنی یەک زمانی کوردیی، وەکو خورافەیەکی سیاسیی و زمانیی، وەکو شیعری کوردیی بۆ ئەیلییەنەکانی فەضا، ئەبێ سەیر بکرێت. هاوکات، نە دایگڵۆسیای diglossia زمان و نە خورافەی جووت-ستاندەردیی، یان خەراباتی فرە ستاندەردیی، چارەسەری دۆخی ئاڵۆزی زمانە کوردییەکان(چییتر لەهجە نەماون) و گەلانی کورد-نەژاد، ناکات! بە داخەوە بەمشێوەیەیە، بەڵام واقیعی سیاسیی و جەبری زمانیی و رۆڵی بچووکبوونەوەی زمانی کوردیی، ئەو حەقیقەتانەن کە ئەبێ ببیینرێن.

لە ناو کرمانجیی ناوەڕاست و خواروودا(لێکەوە نزیکن) لە سنەوە بۆ مەهاباد و ورمێ، لەو دیو خانەقیینەوە(کرماشان و ئیلام) بە گەرمیان و کەرکوکدا بۆ جیۆگرافیای زمانیی هەولێرو باڵەکایەتیی، تا پیرانشار و نەغەدە، سەنتەری شاری سلێمانیی و دەوروبەری، بە ستاندەردی زمانیی و زمانناسیی، بە باڵاترین زاراوەی نووسیین، دێتە ئەژمارد کردن. دیارە لە حەفتاکانی چەرخی رابردووەوە،

سلێمانیی و هەولێر، بەراورد بە کەرکوک، بوونە بە شاری گەورە، بەڵام تێکەڵییەکی گەورەی کولتووریی و سیاسیی و زمانیی، ناوچەکانی سلێمانیی و کەرکوک و گەرمیانی بە درێژایی چەندیین صەدە بەیەکەوە بەستووەتەوە. ئەم زمانە خۆبەخۆ ستاندەرد و باڵایەی سلێمانیی، بەراورد بە لەهجەی نزمی موکریانیی، جیاوازییەکی گەورەی مەعریفیی و رۆشنبیریی و مێژوویی هەیە.

سلێمانیی(لەگەڵ ناوچەکانی کەرکوکدا) خاوەنی نوخبە هەرە گەورەکانی کوردن کە تێکستی دانسقەیان، بۆ سەردەمەکانی خۆیان هەبووە، لە نالیی و سالم و کوردییەوە، بۆ مەحویی، حەمدیی، پیرەمێرد و گۆران، بۆ مەلا کەریمی مودەڕیس، قانع و شێرکۆ بێکەس، لە کاتێکدا، موکریان، باشترین نوخبەکانی لۆکاڵیی و کەم سەوادن، یان ئەوەندە کەمن، کاریگەریی ئەدەبیی، زمانیی و کولتوورییان بەراورد بە سلێمانیی، زۆر سنووردارە، بە تایبەتیی، پیاوێکی زمانزان(نەک زمانناس) ی وەکو هەژار موکریانیی، بۆچی ئەبێ، لەهجە و ئاخافتن و هەژموونی کولتووریی ناوچەکەی ئەو(موکریان) کە مونەظیری سیاسیی بارزانیی بووە، بکرێ بە زمانی ستاندەری نووسیین و بەسەر کولتووری زمانیی و زمانی باڵای سلێمانییدا، بسەپێنرێت؟ بەشێک لە هۆکاری ئەمانە بە کورتیی لە خوارەوە، ئاماژەیان پێئەدرێت.

سەیری ئەدەبیاتی نوخبەکانی سلێمانیی و دەوروبەری بکەن، لە نووسیین و ئاخافتندا، فرمان بە "ئە" "ئەنووسرێ" نەک بە "دە" (دەنووسرێ)، بۆ نموونە، ئەخەوم، ئەڕۆم، ئەچن، ئەبەن، نەک دەخەوم، دەڕۆم، دەبەن…تاد، هۆکاری ئەم ئەفسانە زمانییە(linguistic myth) لە کوێوە، سەرچاوەی گرتووە کە "دەترسن" لە "ئەترسن"، گوایە ستاندەردترە؟ خەڵکی سلێمانیی (بە تایبەتییش ئەو پشتێنەیەی لە بانەوە بۆ پێنجوێن، بۆ هەڵەبجە و شارەوزوور، بۆ گەرمیان و بازیان و سورداش و شارباژێڕ، تێکەڵ ئەبنەوە) لە رووی کولتووریی و زمانییەوە لە هەموو ناوچەکانی تری کوردستانی عێراق(بگرە لەسەرتاسەری پارچەکانی کوردستاندا) زۆر باڵادەستترن، ئەی بۆچی تەسلیمی ئەدەبیاتی ناوچەی موکریان بوونە؟ بە تایبەتییش هەژار موکریانیی، تەبەنیی سیاسیی لەهجەکەی خۆی کردووە لە ئەدەبیاتی سیاسیی کوردستانی عێراقدا، هەژارێک تەنانەت وەکو شەریکی قەتڵوعامی نەیارەکانی بارزانیی، شەرعییەتی داوە بەو تێرۆرانەی دژی کوردەکانی ئێران(لە چەشنی سولەیمانی موعینیی) کراوە. هەژار موکریانیی، ئەدیب، شاعیر، نووسەر، زمانزان و موهەڕیجی

سیاسییەکان بووە، بەڵام لە دوور و نزیکەوە، پەیوەندیی بە زمانناسیی کولتووریی، بە مەعریفەی زمانیی و مەغزا فیکریی و فەلسەفییەکانی زمانناسییەوە، نەبووە و نابێت.

ئەوانەی هەژاریان پێ غەڵی زمانی کوردییە، بەشی زۆریان ئەوانەن لە کوردیی بترازێ زمانەکی تر نازانن، وەڵای ئەوەی شارەزایی زمانناسیی و مەعریفەی سیاسییان لەسەر زمانناسیی نییە، یان زۆر سنووردار و لەکاڵییە. بە دڵنیاییەوە، لە زۆر ڕەهەندی زمان و شیعردا، هێمن موکریانی زۆر لە هەژار باڵاتر و بەسەلیقەتر بووە، بەڵام هەژار لە رووی سیاسییەوە، بە بەرنامە، تەوظیف کراوە. راستە ئەم بابەتە(واتە دەڵێم یان ئەڵێم)، مێژووەکەی زۆر لە ئەدەبیاتی هەژار موکریانیی کۆنترە و تۆفیق وەهبیی بەگ بە کۆتایی ۱۸۰۰ ەکان ئەیگێڕێتەوە، بەڵام گومانی تێدا نییە، هەر بەهۆی کولتوور و زمانی ناوچەی موکریانەوە بووە! هاوکات، ئەمەیان زۆر گرنگ نییە کە بە ” دە” بێت یان بە “ئە”، نیشانەی باڵاتر و ستاندەردتربوون بێت! بەڵام گرنگ و بنەڕەتییە کە ئەبێت یەکێکیان دروستتر بێت و ئەوەی تریان لاوەکیی بێت.

نموونەیەکی تر، ئەم حەقیقەتە لە وەرچەرخانی ئەدەبیات و نووسینی کوردییدا، بەیان ئەکات. تەواوی ئەو ناوچانەی دەوروبەری سلێمانیی، تەواوی سنە و گەرمیان و کەرکوک، بە هەولێر، دەشتی هەولێر و باڵەکایەتییشەوە، لە ناو ئەدەبیاتی نوخبەکانی ئەو ناوچانەدا، وشەی(جوێن=دژوێن=جوون=جمێن)، تەنانەت بە بادینییش”چفین” هاتووە، لەسەروو هەمووشیانەوە، ئەدەبیاتی نالیی، سالم، قانع، پیرەمێرد و بە تایبەتییش، مەحویی کە پرێستیژترین مونەوەری سلێمانییە، کۆچیی ئێستا نەک بەشێک لە سلێمانییەکان، جوێن بە جنێو ئەنووسن، تەنانەت کەسێکی وەکو مەریوان قانع(برا و ئامەزاکانی نا)، دەستبەرداری ئەدەبیاتەکەی باپیری بووە و دوای ئەدەبیاتی ناوچەی موکریان کەوتووە! بەشێک لە هەولێرییەکان و کەرکوکییەکان و سنەییەکانیش، دوای ئەم هەژموونە موکریانییە کەوتوونە. ئەمە لە زمانناسییدا پێیئەگوترێ (language Shifting)، بە واتایەکی تر، جۆڕیینی زمانیی، ڕەنگە بە عەرەبیی و فارسییەکە دروستتر بێت کە تەغییری زمانیی پێئەگوترێت. ئەمە بە زگ(سک)یش هەمان میشەدی زمانیی دروستە، چونکە پێش حەفتاکان، زۆرینەی ئەدەبیاتی سلێمانیی، زگیان(لە زگماکەوە) بەکارهێناوە، بەڵام ٥٠ ساڵێکە بێت، لە ژێر هەژموونی کولتووری زمانیی موکریانیدا، بە سک، جۆڕاندوویانە.

رۆژێک لە نووسەرێکی هەولێریم پرسی، ئەرێ ئوستاذ، خێر□ ت□ □ جوێن بە جنێو ئەنووسیت؟ رێکو□وان گوتی، هەندێ لە برادەرە سلێمانییەکانم و بە تایبەتتریش ئەو سلێمانییانەی لە سلێمانییەوە دوای پارتیی کەوتوون و لێرە نیشتەجێبوونە، وای ئەنووسن و منیش دوای ئەوان کەوتووم! پێموایە ئەگەر لاسایی سلێمانییەکان بکەیتەوە ئەوە زمانی کوردیی بە باشیی ئەزانیت! ئەمە رێک بۆ سلێمانییەکانیش هەروایە، پێیانوایە ئەگەر دوای رێنووسی ناوچەکانی موکریان بکەون، ئەوە زمانیی کوردیی، بە پرێستیژیی و بە ستاندەردیی! ئەزانن. ئەگەر سەیری ئەدەبیات و نووسینی تەواوی نووسەرانی سلێمانیی بکەیت تا سەرەتای حەفتاکان، هەموویان (بە موطڵەقیی)، “جوێن”یان نووسیوە، بەڵام لەگەڵ ئاشبەتاڵی جەلالییەکەدا و گەڕانەوەیان بۆ صەفی پرۆکسییە ئیقلیمەکە(شۆڕشەکەی بارزانیی) و دواتریش ئاشبەتاڵی ئەوان، وەکو لە باری سیاسیی و عەسکەریییەوە شکست بوو، لەباری کولتوریشەوە، کەوتنە ژێر ئەدەبیاتی سیاسیی حیزبەکەی بارزانیی و مونەظیرە موکریانییەکەیەوە و لە بری جوێن، جنێو ئەنووسن.

لە هەمووی کۆمیدیتر ئەوەیە، کاتێ هەژار هاتووەتە کوردستانی عێراق، خۆی کەوتووەتە ژێر هەژموونی ئەدەبیاتی “کورد”ی عێراقەوە، بە تایبەتییش ئەدەبیاتی ناوچەکان و نوخبەکانی سلێمانیی، بۆ نموونە لە (چێشتی مجێوردا) وێڕای ئەوەی درەنگ نووسیویی□تی و لە دوای ئاشبەتاڵ و گەڕانەوەی بۆ ئێران، کۆی کردووەتەوە، خودی هەژار موکریانیی، “جوێن”ی بەکارهێناوە. نەک وەکو هەڵەی چاپ، بەڵکو دەیانجار “جوێن”ی لەبری جنێو، بەکارهێناوە! ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە هەژار، جوێنی بە ستاندەرد داناوە و جنێوی بە ل□ک□یی ئەژمارد کردووە، کەچیی ئێستا نوخبەکانی سلێمانیی، جنێوی موکریان بەکار ئەهێنن و ئ□رت□گرافیی تێکستەکانی مەحویی، نالیی، قانع و گۆرانیان بەلاوە، ناوە.

بە واتایەکی تر، لە رووی سیاسییەوە، تۆ چەند دژی سیاسەتەکانی پارتیی و ماڵباتی بارزانیی بیت، بەڵام لە رێگەی دەستی سێ و چوارەوە(لە رێگەی هەژار موکریانییەوە بۆ ئەدەبیاتی موکریان) تۆ کەوتوویتەتە ژێر هەژموونی کولتووریی ئەوانەوە. ئەوە بۆ جوێن وابووبێت، بۆ بەرامبەریش وابووە کە موکریانییەکان بە بەرانبەر! ئەینووسن. لە کاتێکدا لە مەغزای زمانەوانیی بە ثیۆرییەکەی ڤینگشتاین(ثیۆریی وێنەگرتن یان وێنەکردنی زمان= picture theory of language) یاخود هەندێجار بە ثیۆریی وێنەگرتنی مانای

ئیستیدلالیی دەست، ئەوە هەڵەیەکی گەورەیە لە زمانناسییدا، دوای بەرە زمانزانێکی وەکو موکریانیی بکەویت. بۆ نموونە ئەوەی لە رووی لۆژیک و فەلسەفەی تەحلیلیی زمانەوە، پێیئەگوترێ" رستەی ئەتۆمیی "atomic sentence" ناکرێ فۆرمەڵە بکرێتەوە و پێتوابێت زمانی ئاسایی و کولتووریی خەڵک، ئەتوانیت بجوڵێنیت.

جوێن لە وەنەگرتن و ئیتیمۆلۆژیای زمانییەوە، لە دژ-وەن ڕەوە هاتووە، وەنەی بەرامبەر بە نەگەتیڤ نیشان ئەدەیت و ڕەسمێکی خراپی لەسەر دروست ئەکەیت. لە کاتێکدا، جنێو، ئەگەر دابنێین لە دژ-نێوەوە، جارێ پێش هەموو شتێ، "نێو" فرەیزێکە بە ناوەندێک، گۆڕەپانێک یان کایەیەک بەکاردێت و زۆر لەکاتێیە بەراورد بە ناو، ئەگەر نێو لە بری ناو بە لەهجە وەربگرین، ئەوە دەلیلی موثبەتە کە لەهجەی موکریانیی، لەهجەیەکی زمانیی نزمە. ئەی بۆ ئەبێ، ئەدەبی باڵای سلێمانیی، بە بەختیار عەلیی و نووسەرەکانی سلێمانیی (لە حەفتاکان بە دواوە) دوای لەهجەیەکی نزمی وەکو لەهجەی موکریانیی بکەون؟ ئەگەر لە رووی سیاسیی و کولتوورییەوە، غەزوی مەغز و مەنتاڵیتییان نەکرا بێت!

ئەم هەموو شەڕو ڕەوییە زمانییەی سەرەوەم، بۆ ئەم سێ نموونەیەی خوارەوە، هێنایەوە.

١- بەختیار عەلیی، نوێترین کتێبی لە ڕێهەند، بڵاو ئەبێتەوە بە ناوی"گووتاری مانەوە"! وەرە بە وردیی سەرنج بدە، وێڕای ئەوەی لە باری فۆنەتیکی زمانییەوە، قسەیەکی زۆر قۆڕ و بێ مانا دەرئەچێ کە گوتار بکەیت بە گووتار، یان وەکو گەنجێکی وردەکار لە زمانناسییدا "رابەڕ حەسەن"، ئەڵێ لە باری فۆنەتیکییەوە، بڕگەی یەکەم"گو" هێزی لەسەر نییە، بەڵکو هێز لە بەشی دووەمدایە کە"تار"ە. تەنانەت، هەر بە حەیثییەتی زمانیی، شتێکی جوان نییە، چەمک یان ناوی "گوو" کە بە پێی زانستی فۆنۆلۆجی لە زمانناسییدا، نە فۆنیمە و نە مۆرفیمە(phoneme & morpheme) بەڵکو ڕێپوڕاست، ناوێکی دیاری کوردییە بە پیسایی مرۆڤ بەکار ئەهێنرێت. لە ئەدەبیاتی شەعبییدا، کەسێک ئەگەر زۆر دەز و قەز و چەوت بێت، پێیئەگوترێ گوو-تاڵ، بە لەهجەی هەولێریی ئەبێتە "گووتار"، تۆ بێیت گوتار(وتار-دیسکۆرس-خِطاب) بە چاولێکاریی هەندێ نووسەری شیوعیی دێرین کە ڕێچکەی هەژار موکریانییان گرتووە و بە نزیکەیی وەکو نەخۆشیی زمانیی، هەموو واوێک بە دوو واو ئەنووسن(لە چەشنی کەرکوک، خواکوەک، گوتن، گوشراو، گوەزار…تاد، هەموویان سەقەت ئەکەن)؟

لە کاتێکدا، بە گرفتی دوو یای کە زۆرجار وشەکە بە تەواویی ماناکەی ئەگۆڕێت، لای ئەو لە زۆربەی رۆمانەکانیدا گرنگییان پێنادات. بە نموونە لە باشترین رۆمانەکانی، رۆمانی "داگیرکردنی تاریکیی"، ئەبووایە تاریکیی بە دوو یای بنووسیایە، بەڵام بە یەک یای(تاریکی= تاریکیت) نووسیوە؟ هۆکار چییە کە زمانی باڵای سلێمانیی، زمانی نوخبەکان و پرێستیژی سیاسیی، بەو شێوەیە زەلیل و ریسوا بکەیت؟ و دوای قوتابخانەی موکریانیی-بارزانیی و فشەخانەی پارەخۆرە بە تەکستە ناو زل و بەناوەڕۆکەکانی وەکو(ئەکادیمیای کوردیی) بکەویت؟

لە زمانناسییدا ئەکرێ نووسەرێک، زمانناسێک یان کەسێک لە بواری فیکریی و زمانییدا کار بکات، وشەیەکی نوێ دابهێنێ وەکو نیۆلۆجیستێک(لە neologism ەوە) بناسێنرێ، بەڵام ئەگەر گووتار، چەمکێکی نوێ بێت و نیۆلۆجیانە داهێنرابێت و مۆتیڤەکەیان لە ئەدەبییاتە سیاسییەکەی بارزانیی-موکریانیی و شیوعییە دێرینەکانەوە وەرگرتبێت(نەخۆشیی دوو واو)، ئەوە ئەبێ ئەو مێنتاڵیتییە چاولێکاریی و جاهیلانەیە، بە قەولی گەرمیانییەکان، گووباران بکرێت. ئەم کەوتنە ژێر کولتوورییەوە کە ئەنثرۆپۆلۆجیستی زمانیی و کولتووریی ئێدوارد تەیلەر** بە تەصویری envisaged کولتووریی ئاماژەی پێئەدات، پێیوایە کە زمان و وێنەکردنی(نەک وێناکردن) کولتووریی دیدی مرۆڤەکان، ئەخاتە قۆناغەکەوە، لە رێگەی زمانێکی باڵاترەوە، ئەیەوێ جێگە بە خۆی بدۆزێتەوە و خۆی مانیفێست بکاتەوە.

ئەم بۆچوونەی تەیلەر، چاولێکاریی هەولێرییەکان بە سلێمانییەکان، سلێمانییەکانیش بە لەهجەی نزمی موکریانیی، نەک هەر خۆیان مانیفێست ناکەنەوە، بەڵکو لە رووی ئایدیۆلۆژیای زمانییەوە، خۆیان بارزانییزە و موکریانییزە ئەکەن. لێرەدا مەبەست ئەوەیە، جیۆگرافیای دەسەڵاتی پارتیی، بە تایبەتییش لە رێگەی هەندێ شیوعیی دێرینەوە کە خەریکی ئەدەب و زمانن، سوودێکی زۆر لە کولتوور و ئەدەبییاتی هەژار موکریانیی وەرئەگرێت و ئەیەوێت بە بەرنامە، بیسەپێنێت بەسەر ئەدەبییاتی باڵادەستی نوخبە دێرینەکانی سلێمانییدا.

ە- یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان کە ساڵی ١٩٧٥ دامەزراوە، بە عەرەبیی و بە دەستنووسی شەخصیی جەلال تاڵەبانیی، پاش پرسوڕاکردن، بە ناوەڕۆکی بەیانە عەرەبییەکە(الاتحاد الوطني الكردستاني-لماذا) بە دەیان نووسەر و شاعیر و زمانناسی "عەرەب"ی عێراق و سوریا و

لوبنان، بە تایبەتییش پرسکردن بە غەل و فیلەتەنی ئەدەبی عەراقیی (محەمەد جەواهیریی)، چەمکی الکردستاني، بە درێژایی مێژووی یەکێتیی لە ئەدەبیاتە عەرەبییەکەیدا جێکەوت بووە. ئەمە بەدەر لەوەی لەو ڕۆژەوەی چەمکی کردستان(بە عەرەبیی، بە فارسیی، بە ئاذەریی، بە تورکمانیی و بە تورکیی کەن تا سەردەمی کەمالیزم) هەر کردستان بووە و مێژووەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ نزیک بە نۆ صەد(٩٠٠) ساڵ لەمەوبەر کە "کردستان" بە عەرەبیی، فارسیی و تورکیی، بە یەکەم جار لە ئەدەبیاتی نووسیندا بەکارهێنراوە.

چەندین صەدە دواتر، خانیی و دواتریش نالیی و ئەوان بە "کوردستان" کردوویانەتە ناو ئەدەبیاتی کوردییەوە، کەچیی ئێستا هەندێ گەلحەی سیاسیی و هەندێ عەوامی ئەکادیمیی، دووبارە بە چاولێکەریی ئەدەبیاتە موکریانییەکەی پارتیی، بە عەرەبیی و فارسیی (کوردستان) ئەنووسن؟ لە کاتێکدا، هەر ئەمانە، نوطقیان لەوە نایەت کە بە بە زمانی تورکیی بە کورد ئەگوترێ کورت(Kürt) ، ئەمە شەرم و خەجاڵەتیی نییە و سووکایەتیی نییە بە کورد، ئەمە مەدیفای زمانی تورکییە و بە موردایش ئەڵێن (مورات)، بەڵام پاڵنەرە ئایدیۆلۆژیی و حیقدە نەتەوەیی و راسیستییەکە بۆ لە زمانی فارسیی و لە عەرەبیی هەیە، بەڵام لە تورکیی نییە؟ هۆکارە سیاسیی، فیکریی و مێژووییەکەی پەیوەندیی بە ناسیۆنالیزمی نەژادیی-کوردایەتییەوە هەیە، وێڕای جەهلێکی غەلیظ لە زمانناسیدا، ڕەگێکی پڕ لە حیقدی طائیفیی سوننیی-عوثمانییشی تێدایە.

لە کێشەی نەوان، هاوسەرەکانی یەکێتییدا(لاهور و بافڵ)، ئەمە بە ئاشکرا دەرکەوتەوە. کاتێ بافڵ بڕیاری دەرکردنی لاهوری دا، ئارم و تێکستی ئامادەکراو letterhead یان ئەوەی پێیئەگوترێ، لۆگۆی ڕەسمیی یەکێتیی بە عەرەبییەکەی نووسراوە الاتحاد الوطني الکوردستاني، لە کاتێکدا ئەمە تەحریفکردنی ناوی ڕەسمیی یەکێتییە کە تاڵەبانیی، یەکەم کەس بووە بە قەڵەمی خۆی، دایڕشتووە.

لە بەرامبەریشدا، لاهور بە لۆگۆی ڕەسمیی! یەکێتییەوە، ئیدانەی ئەو دەرکردنەی کرد و بە کارێکی ناحیزبیی و دژە پەیڕەوی حیزبیی، نیشانی دا، چەمکی الکردستاني بە "ضەممە" نووسیوە نەک بە واوی درێژ(الکوردستاني)، جا پرسیارەکە لێرەدایە، کاتێ لاهوریش کە قائیدی یەکەمی یەکێتیی بوو، زۆربەی بەیانەکانی یەکێتیی بەو لۆگۆیەوە دەرئەچوو کە لە سەردەمی دوای تاڵەبانیی و باڵادەستبوونی کەسرەت و مەلا بەختیارەوە، مونەظیرە سیاسیی و فیکریی و زمانییەکانی پارتیی، غەزوی ئەدەبیاتی یەکێتییان کرد و کەم تا

زۆر جێکەوتیان کردبوو. ئەی بۆچی لاهور لەم بەیانەی ئەخیریدا، لە لۆگۆکەدا، کوردستانی بە عەرەبیی بە “الكردستاني” نووسیبوو؟ ئایا لە باری فیکریی و زمانیی و سیاسییەوە، ئەوەندە خەڵکی وردەکاری بەدەورەوەیە کە بیانەوێ خۆیان لە هەژموونی کولتوورییەکەی پارتیی دوور بخەنەوە، یان هەر بە رێککەوت بووە؟

□- حەمەی مەلا کەریمی مودەڕیس، نووسەرێکی باش و شارەزا بوو، خزمەتێکی زۆری بە ئەدەبی کوردیی کردووە، بەڵام قەطعەن، پرسیاری ئەوەت لە خۆت کردووە، بۆچی ئەم پیاوە، تەحریفی رێنووسی تەواوی مونەوەرەکانی ناوچەی سلێمانیی کردووە(ئەوانەی لە لایەن حەمەی مەلا کەریمەوە، نووسینەکانیان بیراز کراوە) و لەسەر ئەدەبیاتی هەژار موکریانیی و نووسەرە شیوعییە دێرینەکانی ناو دەسگاکانی راگەیاندنی پارتیی، زمانی نالیی و سالم و کوردیی و مەحویی…تاد سەقەت کردووە؟ هەر بەوەوە نەوەستاوە، بەڵکو سەرلەبەری ئۆرثۆگرافی(قەواعیدی ئیملائیی)ی نووسینەکانی ئەو مونەوەرانەی بە هەڵە نووسیوە و کەوتووەتە ناو خورافی□ی زمانی پەتیی کوردیی و فشقیاتی پاککردنەوەی زمانیی لە زمانە بێگانەکان و تەواوی ئەو حەرفە عەرەبیی و ئارامییانەی(ض، ط، ص،ث، ظ…تاد) لە نووسینە ئۆریجناڵ و دەستنووسەکانی ئەواندا یان لە چاپەکانی تا هەشتاکان و نەوەدەکانی ئەواندا هەبوونە، تەزویری کردوونە و بە ئەدەبیاتی نا مۆدێرن و نزمی موکریانیی، دایڕشتوونەتەوە؟

سەرەنجام، ئەم شەرعییەتە زمانییە (linguistic legitimation) کە زمانێک یان لەهجەیەکی تر زاڵ ئەکات بەسەر ئەم و ئەودا، لە دیدی “بۆردیۆ”ەوە لەوێوە سەرچاوە ئەگرێ کە موئەسەسەیەکی سیاسیی یان دەسەڵات، بۆ ئەجێندای ئایدیۆلۆژیی و خووی زمانیی (attitude) ئەوەی مەبەستیەتی، مەقبولییەتی پێئ□د□دا و دواتریش شەرعییەت لە مەقبولییەتەکە و لە دیفاکتۆ سیاسییەکەوە وەرئەگرێ بۆ سەپاندنی ئەجێندا سیاسیی و زمانییەکانی خۆی. ئەمە لە کاتێکدایە، زمانی نووسیین و ئەدەبیاتی مونەوەرەکانی سلێمانیی، زمانێکی باڵایە لە دەرکی موتەبادیلدا(mutually intelligible)، هاوکات لە دیدی سۆسیۆزمانییەوە ئەکرێ بگوترێ زمانێکە لە بناغە نوخبەوییەکەیەوە، درێژ ئەبێتەوە و بەردەوامیی زمانیی continuum و ویقاری کولتووریی لە گەردن و باڵای کرمانجیی ناو□است و خوارووی، ناوە.
بۆردیۆ، بۆچوونی ئەو□ی ک□” ئاخێوەرانی زمانێک کە شەرعییەتی چالاکیی زمانەکەی خۆیان لە دەست ئەدەن، بە حوکمی دیفاکتۆ لەسەر شانۆی ک□م□ایەتیی دوور ئەخرێتەوە، یان ئەبێ بێدەنگیی هەڵبژێرێت”

(Bourdieu, 1991, p. 55). لە دەخی ئەوەی کە زمانی سلێمانیی، شەرعییەتی خۆی لەدەستداوە و تەبەنیی لەهجەی موکریانیی ئەکات، مەریوان و بەختیار و ڕەهەندییەکانی تر، خووی نووسەرانی موکریانیی ئەگرن و شوێنیان ئەکەون، بەشێکی پەیوەندیی بە نەقصی مەعریفیی و زمانیی نوخبە و سیاسییەکانی ئەم سەردەمەوە هەیە و بەشێکیشی پەیوەندیی بە خۆبەکەمزانییەوە هەیە بەرامبەر ئەزبەنییەکانی بارزانیی(لەڕەدا موکریانیی) و بە ماستەرمایندی خۆیانی ئەزانن. ئەمە لە کاتێکدایە، کەسی وەکو شێرکۆ بێکەس کە دواهەمین و مەزنترین شاعیری کوردە لە ناوبانگ و ویقار و شەهرەتدا، بە تایبەتیش لە داهێنانی باڵاترین وێنەی شیعریی و خوڵقاندنی پرێستیژی پەنهانییدا (covert prestige) ، دەقەکانی بە زاراوەی زارەی سلێمانیی نووسیوە و کەم تا زۆر توخنی ئەدەبیاتی نزمی موکریانیی نەکەوتووە.

لە کاتێکدا، شێرکۆ بە دەیان قەد ، لە باڵای شیعریی و تێکستی جوان و ئاوێزانکردنیان لەگەڵ زماندا، بەسەر موکریانییدا ئەشکێتەوە، نەک هەر حیسابی بۆ وڕێنە زمانییەکانی موکریانیی نەکردووە، بەڵکو تەحەدای کردووە، کەچیی خووی ئایدیۆلۆژیی سلێمانییە ڕەهەندییەکان، بەلای موکریانییدا ئە□گ□وزەرێ، لە کاتێکدا لە هەموو دەقە پرێستیژەکانی شێرکۆ بێکەسدا نایدۆزیتەوە کە فرمانەکانی بە دە (دەڕۆن، دەشێوێنن) نووسیبێت، بەڵکو هەمووییانی بە ئە (ئەڕۆن، ئەشێوێنن، ئەدەن...تاد) نووسیوە، هەروەکو نوخبەکانی پێش شێرکۆیش وایان نووسیوە. بە خۆم تا چەند ساڵ لەمەوبەر بە "دە" ئەمنووسی، بەڵام کاتێ لە مێژووی گۆشەی زمانیی -کرمانجیی ناوەڕاست وردبوومەوە و بابەتی پەیوەندیداری زمانناسیم خوێندەوە، وازم لەو خورافەی زمانییە(the language myth) هێنا.

کۆتایی ئەم نووسینە بەوە دائەخەم کە لای من زمانی کوردیی یان هەر زمانێکی تر، قودسییەتی سیاسیی نییە، حەزم ئەکرد زمانەکانمان(زمانە کوردییەکان) بیانتوانیایە تەعبییر لە ئازار و دەربڕینە سیاسییەکانمان، بە جیهانی دەرەوە بگەیەنن، بەڵام بە داخەوە، هەر کوردێک ئەگەر لای کەم یەکێک لەم سێ زمانە (عەرەبیی، فارسیی یان تورکیی) یاخود زمانێکی جیهانیی نەزانێ، ئەوە نە لە مەغزای سیاسیی زمان ئەگات، نە لە جیهانی دەوروبەر ئەگات و نە ئەشتوانێ ئیدامە بە پاراستنی زمانەکەی بدات، بە د□رخ□کی لەو چەشنەیشەوە، جگە لە وڕێنەی زمانیی بە شێوەیەکی لەکاتیی، شتێکی تر بەرهەم ناهێنرێت. لەسەر ئەرضیی واقیعیش، زۆربەی ئەوانەی تێئەگەن لەم دەخە

سەسیەسیاسییەی زمانی کوردیی و ئیمکانییاتی ماددییان هەیە، منداڵەکانیان فێری زمانێکی تر ئەکەن.
لە بەرامبەریشدا، نوخبەکانی کورد و شاری سلێمانیی، خەریکە تەواو تەسلیمی ئەو ئەمری واقیعە ببن کە کاتی خۆی بارزانیی بە تەبزیی و بە عەنتەرییات، هەزار موکریانیی کرد بە موقتەدا و بە مەرجەعی هەموو ڕۆشنبیران و کایەی ڕۆشنبیریی کورد لە کوردستانی عێراقدا، هەر دوای ئەوەی بارزانیی و بەعث، ڕێککەوتنی ئاداریان کرد، لە بەغداد کرا بە سەرپەرشتیار و مامۆستای یەکێتیی نووسەرانی کورد و لە یەکەمین هەنگاویشدا، بە فەرمانی بارزانیی نێردرا بە ڕێکخستنی کاروبارەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد(کوردستانی عێراق) کە تازە لە بەغداد، دامەزرابوو، بە سەرۆکی دەستەی بەڕێوەبەریش، تەعیین کرا.
ئەو هەزارەی جگە لە شیعر و وەرگێڕان و هەندێ سەجعی زمانزانیی، مەعدەنە سیاسییە هەزیلەکەی ئەم جۆرە شیعرانەی خوارەوە بووە.

بارزانیی، پاڵەوانی کورد
هیوای پیر و جەوانی کورد
خەبەریان پێداین تۆ مردووی
بە دیمەن لە بەرچاو ونبووی
من دەزانم تۆ نامری
تۆ لە مردن بەهێزتری

Anthropological Essays presented to Edward Burnett Tylor. ** .Oxford at the Clarendon Press. 1907

Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power. Cambridge, .UK: Polity

کامیار سابیر